

Schoorl: 100 jaar omgaan met dynamiek

Bas Arens, Jaap Jorritsma en Frans Nieuwenhuizen

De Schoorlse duinen nemen een aparte plaats in binnen het Hollands duin-gebied. Het zand is arm aan kalk en andere nutriënten, de duinen zijn hoog en de binnenduinrand ligt ver landinwaarts. Het landschap valt op door een overdaad aan helm en een gebrek aan blond zand. Dit is vooral zo opvallend gezien de geschiedenis van het gebied. In het verleden hebben 'verschrikkelijke' verstuivingen huisgehouden in het gebied die een bedreiging vormden voor de dorpen aan de binnenduinrand. "Nergens in het voorige Holland werd eene zo barre uitgestrekte woestijn gevonden dan in het midden der Schoorlse duinen" schreef Kops in 1799. Het gevolg van die grootschalige verstuivingen was een landschap met omvangrijke loopduinen en uitblazingsvalleien. Staatsbosbeheer kreeg tegen het einde van de 19e eeuw de taak om dit dynamische duingebied te beteugelen, door het op grote schaal te bebossen en de duinen rendabel te maken. Precies een eeuw later probeert Staatsbosbeheer de dynamiek weer nieuw leven in te blazen.

De Hollandse duinen zijn vanaf de 10^e eeuw in gebruik, voor afplaggen ten behoeve van bemesting, voor het verzamelen van brandstof (struweel en bomen) en voor beweiding en jacht. Dit leidde in de periode van de 14^e tot de 17^e eeuw tot totale ontbossing en zeer grootschalige verstuivingen. Jan Kops, 'commissaris tot de Zaken van den

Landbouw' in 1800, maakte zich sterk voor de ontginning van de duinen. In een overzicht van de toestand van de duinen eind 18^e eeuw, beschrijft hij hoe alles in de Schoorlse duinen stooft met uitzondering van de zeereep en de binnenduinrand. Gevers, commies van Staat bij de Raad van State, rapporteert in 1828 een verschrikkelijke staat van

verstuiwing bij Groet en Camperduin. De aanwezigheid van talrijke konijnen voor de jacht moet desastreuze gevolgen voor verstuiwing gehad hebben; "het duin moest zoveel mogelijk konijn voortbrengen, en aan dit oogmerk moest alles dienstbaar wezen", zodat "Duinen en vooral de Hoogten, rijkelijk met Konijn gepopuleerd, niet dan verstuiwbaar kunnen weezen" schreef Kops in 1799. Desondanks was er al vroeg sprake van stabiliserende maatregelen. Er bestond bijvoorbeeld al in 1440 een plicht tot beplanting met helm of bepoten met stro of ruigte. In de 18^e eeuw waren er diverse verbodsbepalingen om hout- en struikgewas te rooien. De eerste bebossing is begonnen aan de binnenduinstrand, door beplanting met loofbomen. Er was duidelijk sprake van tegengestelde belangen. Bewoners poogden met man en macht hun woonomgeving vast te leggen, terwijl de jachtgerechtigden streefden naar een zo groot mogelijke konijnenpopulatie. In de 17^e eeuw werd ingezien dat stabilisatie van de duinen belangrijker was dan de jacht op konijnen. Dit leidde tot het 'depopulatiebesluit' in 1661, waarmee besloten werd grote delen van het duingebied konijnenvrij te maken.

Staatsbosbeheer als bosbouwer

Vanaf circa 1827 werden pogingen ondernomen de verstuiwingen te stabiliseren door het gebied te bebossen. Verschillende proeven werden uitgevoerd, over het algemeen met gering succes. Later werd ook door Staring geëxperimenteerd, eveneens met wisselend succes. De Schoorlse duinen vormden vanwege de grote dynamiek een ideaal proefgebied. Uiteindelijk werd de bebossing vanaf 1893 echt grootschalig aangepakt door de

Heidemaatschappij, waarna Staatsbosbeheer de taak vanaf 1899 mocht voortzetten. Staatsbosbeheer werd opgericht in een tijd dat de wildernis ontgonnen moest worden. Het duingebied moest nut hebben. Er was nog nauwelijks sprake van natuurbehoud en zeker niet van waardering voor het landschappelijk schoon van verstuiwingen. Het landschap werd pas gewaardeerd als het weelderig begroeid was.

Bebossen werd als hét middel voor stabilisatie beschouwd. Stabilisatie met uitsluitend helm was niet gewenst, waarschijnlijk omdat helm alleen geen productie oplevert. Toch zijn grote delen van het duin met helm gestabiliseerd, zoals blijkt uit een foto van helmplanters rond 1900. In de crisis van de jaren '30 en na de Tweede Wereldoorlog is veel helm gepoot in het kader van de werkverschaffing. Tot 1980 werden kleinschalige verstuiwingen nog bestreden door helm te potten en door stuifgaten te dichten met takken.

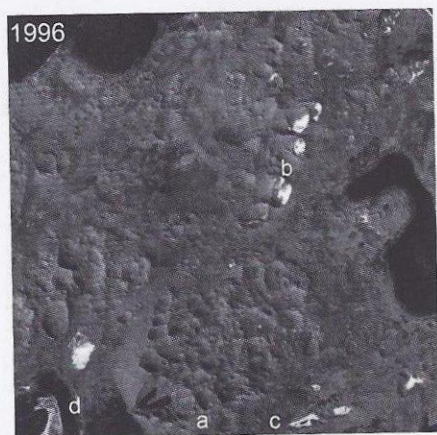
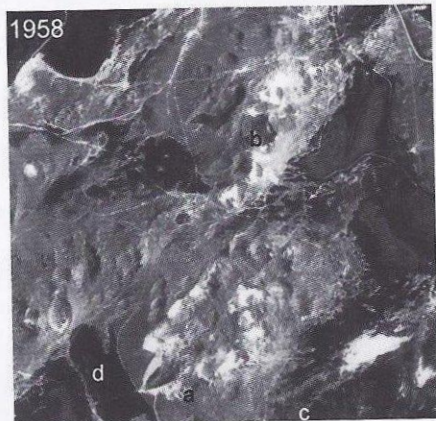
Stabiliseren van het duin rond 1900 door beplanting met helm (foto uit Onverwacht Nederland).

Staatsbosbeheer als natuurbeheerder

Aan het eind van de 20^e eeuw heeft de eeuwenlange strijd tegen het stuivende zand zijn vruchten afgeworpen. Vrijwel het gehele duingebied is gestabiliseerd, wat goed zichtbaar is op de luchtfoto's (figuur 1). Tussen 1958 en 1996 neemt het stuivend areaal nog steeds verder af. De mens speelt aanvankelijk een actieve rol hierin, maar daarna hangt het waarschijnlijk ook samen met een verhoogde stikstofdepositie. In vergelijking tot de kalkrijke duinen valt het op dat het

Figuur 1: Detail van luchtfoto uit 1958 en 1996 toont de afname in dynamiek en de vergrassing van het landschap (bron: Topografische Dienst, Emmen).

gehele duin stijf in de helm staat en er vrijwel geen blond zand meer te vinden is. Een kenmerkende vorm in het landschap zoals 'de Ijsbeer', een grote stuifkuil (a in figuur 1), is een statisch duin geworden met een massa wuivend gras.

Geleidelijk aan groeit het besef dat het landschap meer is dan alleen de planten die er groeien. Behalve aandacht voor

patronen in een landschap neemt de aandacht toe voor de processen die aan deze patronen ten grondslag liggen. Er vindt hierdoor een verschuiving plaats van patroonbeheer naar procesbeheer. De problemen van vergrassing worden onderkend: door voortschrijdende successie dreigt het landschap te veranderen in een monocultuur van helm, waardoor de diversiteit en dus de kwaliteit van het landschap afneemt. Dit leidt ertoe dat Staatsbosbeheer zijn oude visie verlaat en een nieuwe beheersweg inslaat. Het is duidelijk geworden dat enige dynamiek noodzakelijk is voor het in stand houden van de diversiteit. Waar verstuiwingen en stabiele duinen elkaar afwisselen ontstaat een rijke schakering aan successiestadia. Er worden plannen gemaakt voor het meer toelaten van dynamiek. De toegenomen technische capaciteit neemt bovendien een groot deel van de angst voor oncontroleerbare verstuiwingen weg, hoewel deze angst er bij sommige beheerders en bewoners nog steeds goed in zit.

Terug naar een levend landschap

Na bijna een eeuw van 'vastleggen' is nu voor Staatsbosbeheer de tijd aangebroken om het zand weer te laten waaien. Hiertoe zijn in de jaren '90 twee plannen voor herstel van dynamiek uitgevoerd in het duingebied bij Schoorl. Ten eerste is de Kerf gegraven, waarover inmiddels veel gezegd en geschreven is. Het tweede plan is in november 1999 opgestart en behelst het reactiveren van stuifkuilen.

Een gat in de zeereep: de Kerf

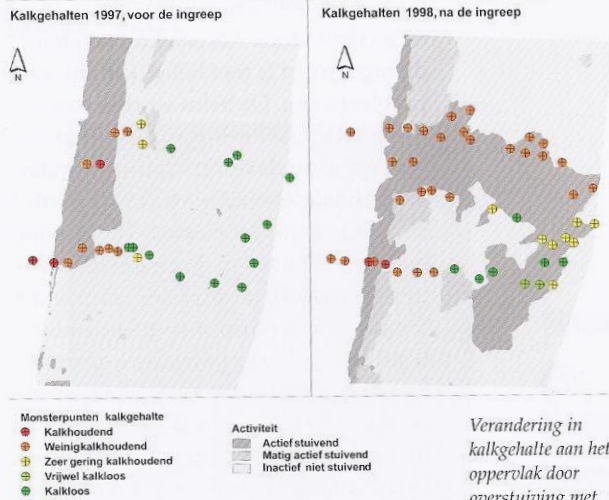
De 'Kerf' is een voorbeeldproject van wat modern kustbeheer genoemd zou kunnen worden. Het project geeft één

van de eerste voorbeelden van een geïntegreerde aanpak. Het hele gebied wordt over de beheersgrenzen heen gevolgd, waarbij zowel de ontwikkelingen in flora, fauna als abiotiek bestudeerd worden.

Een belangrijk doel van de kerf was het herstellen van gradiënten in het landschap: zoet-zout; droog-nat; dynamisch-stabiel; kalkrijk-kalkarm. In het kalkarme duin is vrijwel de gehele bovengrond ontkalkt (mede als gevolg van zure regen). In dit overwegend kalkarme duin zijn kleine kopjesduinen te vinden met kalkhoudend zand, die getuigen van een laatste fase van overstuiving. Na aanleg van de kerf kan kalkhoudend zand vanaf het strand doorstuiven naar de achterliggende vallei, waar nu nieuwe duintjes gevormd worden. Hellingen die eeuwenlang stabiel zijn geweest worden nu weer overstoven. Binnen een jaar bleek het effect op de bodem merkbaar. Met name aan de noordkant van de vallei zijn kalkhoudende duintjes ontstaan en is het kalkgehalte in de bodem beduidend toegenomen. Nu is het afwachten hoe snel de vegetatie reageert op de veranderende bodem.

Overstoven heide aan de oostkant van de Parnassiavallei.

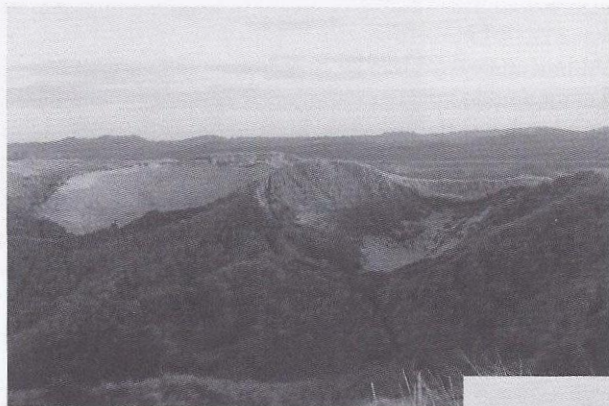
Verandering in kalkgehalte aan het oppervlak door overstuiving met kalkhoudend zand na het aanbrengen van de kerf.

Het Stuifkuilenproject

Wie door de Schoorlse duinen loopt zal versteld staan van het enorme aantal stuifkuilen in het terrein. De stuifkuilen zijn als het ware ingevreten in de oudere en veel grotere loopduinen: kenmerkende vormen in het gebied met een lange flauwe loefhelling aan de zuidwestkant en een steile lijfhelling aan de noordoostkant. Vrijwel alle kuilen zijn gestabiliseerd. Om weer iets terug te laten keren van de vroegere dynamiek is besloten een aantal kuilen opnieuw aan het stuiven te brengen. Bij het reactiveren van stuifkuilen wordt altijd gezocht naar plekken die in het recente verleden actief zijn geweest. De ingreep tot het reactiveren

bestaat uit het verwijderen van vegetatie en de bodem. Als een kuil helemaal dichtgegroeid is met helm, kan dit een probleem zijn. De helm wortelt soms meters diep en het is dan niet mogelijk helm en wortels te verwijderen zonder het bestaande reliëf te veel aan te tasten. Bijkomend probleem is dat er bij het verwijderen van de begroeiing een grote hoeveelheid zand vrij komt waarvoor een bestemming gevonden moet worden. Bij dit experiment werd besloten dit zand lokaal te verwerken, om te voorkomen dat er teveel door het terrein gereden zou moeten worden. Door kleine kuilen of laagtes op te vullen wordt voorkomen dat een kunstmatig reliëf ontstaat.

Binnen het stuifkuilenlandschap hebben we uiteindelijk twee kleinere gebieden geselecteerd, ieder met een eigen

Voorbeeld van een stuifkuil in het stuifkuilenreservaat vóór (boven) en na (rechts) de ingreep.

morfologie. Bij het Vogelmeer zijn enkele grote kuilen uitgezocht die nog enigszins actief waren (b in figuur 1). Gezien de afmetingen en de dominante aanwezigheid van de kuilen wordt dit gebied ook wel aangeduid als het stuifkuilenreser-

vat. Hier moest een dikke helmlaag verwijderd worden. Het ander geselecteerde gebied ligt direct ten noorden van de Schoorlse Zeeweg. Hier bevindt zich een complex met kleinere kuilen die om onduidelijke redenen in de jaren '80 zijn ontstaan (c in figuur 1). Deze kuilen zijn in de jaren '90 dichtgegroeid en nu voornamelijk bedekt met een buntgras- korstmosvegetatie.

Toekomst

Deze twee voorbeelden geven een goed beeld van de visie van Staatsbosbeheer op het landschapsbeheer in de 21^e eeuw: een brede kijk op het landschap, met aandacht voor biotische en aardkundige waarden. De opgave is om het landschap met name in het landelijke gebied aantrekkelijk en spannender in te richten en optimaal toegankelijk te maken. Bezoekers moeten het landschap kunnen beleven. Staatsbosbeheer is hier volop mee bezig.

Bas Arens is directeur van Arens Bureau voor Strand- en Duinonderzoek en medewerker bij de Universiteit van Amsterdam, Fysische Geografie. Jaap Jorritsma en Frans Nieuwenhuizen zijn werkzaam bij Staatsbosbeheer, beheerseenheid Schoorl.

